

САМУЕЛ ЈОВАНКОВИЧ

ОДЈЕК БАЛКАНСКИХ РАТОВА НА СТРАНИЦАМА "ДОЛНОЗЕМСКОГ СЛОВАКА"

У 1992. години навршило се 80 година од почетка Балканских ратова (1912–1913) који су представљали националноослободилачки покрет јужнословенских народа за коначно ослобођење испод турског вишевековног ропства. Такође у истој години војвођанско новинарство на словачком језику обележило је 90–годишњицу од покретања "Долноземског Словака" месечника на словачком језику који је излазио у Новом Саду.

Подсећајући се на ова два историјска догађаја намера нам је да, прелиставајући странице "Долноземског Словака" (годишта 1912. и 1913), скренемо јавности пажњу колико је и на који начин овај месечник, касније двонедељник, писао о Балканским ратовима. Наравно, занима нас и какав одјек су ти написи имали код читалаца. Познато је да су Балкански ратови у Аустро–Угарској, а посебно у Војводини имали великог одјека, нарочито код Срба.¹

Међутим, ни доњоземски Словаци² а посебно војвођански о којима ће се овде највише говорити, нису били равнодушни према вековним тежњама српског народа за слободом и националном еманципацијом. Живећи на југу Угарске већ дужи временски период (од 1745, када су се први Словаци населили у Бачки Петровац), првенствено као земљорадници, разбацани у панонском простору, окружени Србима, Немцима, Мађарима и Румунима као непосредним комшијама, са релативно добрим културним, политичким а касније и економским везама са централним словачким простором, национално неравноправни (као и Срби и Румуни) са владајућом мађарском и немачком нацијом, војвођански Словаци почели су се првенствено економски организовати (задружни покрети, штедионице, трговина).

1 О одјеку Балканских ратова у војвођанској литератури видети: Лазар Ракић, "Одјек Првог балканског рата у Војводини", Зборник Матице српске за историју, бр. 42, Нови Сад, 1990, стр. 39–56.

2 Термин доњоземски Словаци овде користимо за оне Словаке који су живели у Угарској, на територији јужније од садашњих јужних државних граница Словачке. Словаци су живели у следећим жупанијама: Бачка 30137 Словака, Торонталска 16143, Чанадска 17133, Чонградска 647, Тамишка 3080, Пештанска 47040, Крашованска 2908, Бекешка 66770, Арадска 5451, Сатмарска 6670, Бихорска 8457, Соболшка 1117, Солношка 450, Хевешка 975, Сремска 13841, као и у неким хрватским жупанијама још око 8000 Словака, укупно 228815 – "Долноземски Словак", XI, 15. август 1913, бр. 8; подаци објављени на основу пописа становништва Угарске из 1910. године.

Процес првобитне акумулације капитала у тадашњој Угарској, окрупњавање поседа на селу (иако Словаци у овим крајевима јужне Угарске нису имали ни једног велепоседника), доносио је социјалну диференцијацију на селу стварањем танког слоја добростојећих сељака али и великог броја беземљаша. На селу се у политички живот укључују богати сељаци предвођени предузимачима (акционари у штедионицама, занатлије и трговци) и сеоском интелигенцијом (попови и учитељи). Пошто је велика већина словачког становништва јужне Угарске живела на селу, све напред наведено је било карактеристично и за војвођанске Словаке. Међутим, пошто је политички центар Војводине крајем 19. и почетком 20. века био Нови Сад, овде су политички најактивнији Словаци отварали адвокатске канцеларије да би били у жижи актуелних догађаја. Од политичара словачке народности ту су живели и радили као адвокати др Милош Крно, покретач и оснивач "Долноземског Словака" као и др Људевит Мичатек, каснији председник Словачке народне странке, али почетком овог века обојица чланови најужег руководства странке.

Део аграрног пролетаријата, сиромашнијих слојева занатлија и трговаца војвођанских Словака крајем прошлог и почетком овог века прихватио је идеје социјализма и активно се укључио у социјалнодемократску странку Угарске. Међутим, пошто је у делокругу политичке борбе ове странке био класни проблем а национални периферни, стога је заставу борбе за националну еманципацију код Словака преузимала Словачка народна странка, организована на целом подручју Угарске где су живели Словаци.

Доњоземски Словаци окупљени у Словачкој народној странци (даље СНС) активно су се ангажовали на приближавању политичких снага национално неравноправних народа у Угарској и дали допринос у реализацији тих настојања. Као што је познато, овај политички процес у Угарској резултирао је стварањем организационих облика политичке борбе Срба, Словака и Румуна за националну равноправност. Врхунац те политичке сарадње био је Конгрес немађарских народа 1895. године, који је организационо ујединио националне политичке странке ових народа доневши Политички програм сарадње који презентује садржаје, циљеве и начине остваривања предочених циљева.³

Грађански оријентисани овдашњи Словаци су углавном били политички организовани у СНС чији центар је био у Мартину. Већ крајем 19. века у овој странци су постојале углавном две струје: конзервативнија и радикалнија. Предвођени др Милошем Крном, доњоземски Словаци су се приклањали радикалнијој струји. Наиме, др Милош Крно и др Људевит Мичатек су били изабрани у Централни одбор СНС у октобру 1901. године и већ тада је Крно предлагао заокрет у стратегији ове странке, што је и у писаној форми предложио Конгресу странке у Мартину 1910. године после пораза ове странке на мајским парламентар-

3 Детаљније видети: Милан Крајчовић, *Slovenská politika v strednej Európe 1890–1901. (Spolupráca Slovákov, Rumunov a Srbov)*, Vydavateľ'stvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava, 1971.

ним изборима. Ни раније, као ни тада, опортунистичка већина у странци предлог за реорганизацију није прихватила тако да су доњоземски Словаки и даље као једино политичко средство за пласирање својих идеја имали "Долноземски Словак".

Живећи у национално шареном окружењу политичка репрезентација војвођанских Словака изграђивала је специфичан однос политичке и друге сарадње посебно према исто тако национално обесправљеним Србима у Угарској, што се може најбоље видети у заједничком наизменичном предлагању и бирању посланика за Угарски сабор (избор Милана Ходе 1905. али и раније Вилијама Паулинија–Тотха 1869. у кулпинском изборном округу). Кулминација ових политичких настојања и ове лепе сарадње била је 1918. године, у време распада Аустро–Угарске, када су војвођански Словаки искористили могућност самоопредељења и изјаснили се за заједнички живот са Србима у Краљевини Србији односно Краљевству Срба, Хрвата и Словенаца.⁴

Предводници ове специфичне политичке али и привредно–развојне концепције у СНС из редова доњоземских Словака, посебно из Војводине, тежили су да своје идеје рашире међу словачким становништвом. Тако се родила идеја о покретању политичко–друштвеног месечника под именом *Dolnozemsky' Slovák* (1902–1920).

Часопис "*Dolnozemsky' Slovák*" био је прво централно информационо средство о народном, друштвеном, политичком и културном животу Словака на просторима тзв. Доње земље, тј. у Војводини и у оним деловима некадашње Угарске који су сада у саставу НР Мађарске и НР Румуније. Истичемо појам централно зато што је он првенствено био окренут управо читаоцима из наведених простора. То не значи да и до појаве овог месечника о народном, политичком, културном, економском и другом животу Словака јужне Угарске нису доносили информације и друга информациона средства на словачком језику која су излазила у Бечу, Пешти или пак у градовима на простору данашње Словачке ("*Slovenské noviny*", "*Slovenské narodne novini*", "*Peštбудánske vedomosti*", "*Ludové noviny*", "*Hlásnik*"...).⁵

Треба навести да је у овим просторима у периоду пре покретања "Долноземског Словака" (даље ДС) било покушаја издавања политичких новина али значајнијих успеха није било. У револуционарној 1848–49. години у Пешти је излазио лист под називом "*Prjatel' ľudu*"

4 Темељније: dr Jan Sirácky a kol., "Slováci vo svete", I, Matica slovenská, Martin, 1980, str. 144–190; dr Milan Krajčovič, "Vojvodinski Slováci v revolúcii 1918 a pri vzniku Juhoslávie", *Novy' Život*, XL, 1989, br. 1–2; Самуел Јованкович, "Прикључење Војводине Краљевини Србији односно Краљевини Србији односно Краљевству СХС", грађа, Годишњак Историјског музеја Војводине, Нови Сад, 1991, стр. 143–171.

5 Samuel dr Čelovsky, "Slovenské noviny (1849–1861) ako pramen informácií o Živote Slovákov vo Vojvodine", *Zborník Spolku vojvodinský'ch slovakistov*, 10, *Novy' Sad*, 1988, str 5–45; isti: "Peštбудinske vedomosti ako pramen informácií o nasoduo-kultúrnom a narodnopolitickom živote Slovákov vo Vojvodine", *Zborník Spolku vojvodiský'el slovakistov*, 4, 1982, *Novy' Sad*, str. 75–102; Kolektív autorov, *Vy'ročie časopisu Dolnozemsky' Slovák, Obzor, Novy' Sad*, 1979.

(Пријатељ народа) који је био на линији политике Лајоша Кошута, а године 1883. почео је у Бекешчаби да излази политички недељник "Dolnozemske listy" (Доњоземске странице) са поднасловом "Noviny s miešany'm obsahom pre národ" (Новине са мешаним садржајем за народ). Касније су промениле име у "Dolnozemské listy – Alfödi Lapok" а излазиле су истовремено на словачком и мађарском језику са регионалним садржајем. Са аспекта данашње Војводине значајнији је био покушај из Баната, где су годину дана излазиле новине "Torontalsky priateľ ľudu" (Торонталски пријатељ народа), са поднасловом "Hospodársky časopis pre roľníkov" (Привредни часопис за ратаре). Излазиле су 1899. године на мађарском, српском, словачком, немачком и румунском језику у Великом Бечкерекy (Зрењанин). Одговорни уредник је био Андреј Марко а један од запаженијих сарадника Samuel Pauliny.⁶

Почетак 20. века доноси, осим других народно–политичко–културних догађаја, и покретање првог политичког часописа доњоземских Словака. Већ у циркулару за издавање пише да у "овом месечнику имамо намеру да се бавимо доњоземском Словаку најближом проблематиком". У уводнику првог броја следећим речима се редакција обраћа читаоцима: "Почели смо са издавањем новина Долноземски Словак да бисмо у њима један другога саветовали и информисали. На Доњој земљи нас има прилично много, али шта имамо од тога када не знамо где станујемо, колико нас има – не познајемо се довољно... Има више од сто година од доласка наших очева из Горње земље у ове крајеве и до данас нисмо организовали заједничко огниште, заједничку осовину за коју бисмо се чврсто ухватили и која би нам била предводница и која би нас усмеравала..."⁷

Први број ДС је изашао 15. октобра 1902. године а последњи двоброј 15. јануара 1920. Изашло је само 15 годишта, јер за време првог светског рата није излазило. Од почетка излажења па све до краја 1908. године власник и издавач је био др Милош Крно (1869–1916), адвокат у Новом Саду, а од почетка 1909. па до краја излажења др Људевит Мичатек (1874–1928), такође адвокат у Новом Саду. Прва четири броја и бројеве 10 и 11 из петог годишта (1907) уређивао је др Милош Крно, а све остале бројеве је уредио др Људевит Мичатек. Првих 11 годишта штампано је у штампарији Шимона Рохачка у Модри (Словачка), 12. годиште у штампарији Даниела Пажицког на Мијави (Словачка), 13. и део 14. годишта у штампарији Натошевић у Новом Саду, а последњих 5 бројева у новооснованој штампарији деоничарског друштва у Бачком Петровцу. ДС је у почетку излазио са поднасловом: политичко–друштвени месечник, а касније: политичко–друштвени двонедељник, но увек с паролом: "Просветом према слободи". У првим бројевима је било парола као нпр.: "Немојте се претплаћивати на владине новине! Словак нема разлога да буде

6 Ján dr Sirácky, "Kultúrne (čítateľ'ské) potreby a možnosti dolnozemskej ch Slovákov do polovice dvadsiatich rokov", in: Kolektív autorov, Vy'ročie časopisu Svit, Obzor, Novy' Sad, 1975, str. 59–73.

7 "Dolnozemskej Slovák", I, бр. 1, 15. октобар 1902, стр. 1.

провладин!" и сл. Редакција ДС је све време била у Новом Саду.

"Долноземски Словак" је о Балканским ратовима као и о укупним друштвено-политичким и историјско-етнолошким приликама на Балкану објавио укупно 15 информација (наравно, мислим само на период трајања Балканских ратова). О ратним операцијама, стању на бојиштима, расположењу и моралу војника и сл., објављено је 8 чланака, док преосталих 7 су информације из прошлости Срба, Црногораца и Бугара, етничким карактеристикама балканских народа, као и две анегдоте из црногорског живота. У вези са Другим балканским ратом ДС је објавио уводник под насловом Срби и Словаци.

Прва информација у ДС о Балканским ратовима носи назив "Војна" (Рат).⁸ Чланак почиње следећим речима: "На Балкану, у нашем непосредном суседству, не грми већ управо влада притајена тишина пред буру. Али, херојско срце живље куца, очи светлуцају а рука чврсто стеже нож, припремљен за ударац у срце шестековном убици и тиранину недужних и поробљених хришћана...Младе балканске краљевине Србија, Бугарска, Црна Гора и Грчка су се удружиле и договориле да више неће веровати обећањима већ траже дела..."⁹ Затим се у чланку чији је аутор Људеви Мичатек (испод чланка стоји Р) дају информације о вековном ропству јужнословенских народа као и о злочинима Турака над становништвом. Из статистичких података се наводи да су Турци у последњих 6 година убили 1092 Срба на територији старе Србије и Македоније. Према рату аутор, као и цела редакција, има негативан став. То се види из следећих реченица: "Нисмо пријатељи рата и желимо да се наша подјармљена браћа на миран и разуман начин ослободе турског ропства, али ако то није могуће и ако загрме топови за слободу поробљених, ми слаби из дубине наше душе, молићемо за победу побратимског оружја. Нека Турску, умирајућег непоправљивог деду, отерају у његов завичај Азију и тамо нека му сија полумесеца!..."¹⁰ Дакле, ако се ради о националној слободи, сва средства су дозвољена.

У истом броју ДС објављена је цртица такође под насловом "Војна" (Рат). Пошто се састоји само из 4 реченице, о политичкој атмосфери у Новом Саду, цитирамо је у целини: "Дана 8. октобра слепоподневним путничким возом кући је путовало много Срба и Бугара ради преузимања војничких дужности. На новосадској жељезничкој станици дочекала их је гомила српског становништва, младићи су запосели перон и вагоне, бурно поздрављајући кући одлазеће јунаке. Наизменично су певали српске и бугарске народне песме и "Хеј Словени". Присутних је било тако много да ни милиција није знала шта да ради."¹¹

Прва информација о ратним операцијама објављена је под насловом "Вој рги Куманове" (Борба код Куманова).¹² О крвавој борби која је

8 ДС, годиш. X, бр. 10. 15. октобар 1912, стр. 72.

9 Исто.

10 Исто.

11 ДС, год. X, бр. 10. 15. октобар 1912, стр. 74.

почела 10. октобра 1912. читаоци ДС су обавештени на основу казивања кнеза Алексеја Карађорђевића, краљевог нећака који је у Врању окупљеним новинарима говорио о славној победи српске војске над "паганским убицама". Описујући ситуацију у Куманову и размештај српских и турских снага даје се и оцена српске артиљерије: "Српске батерије су одмах кренуле у борбу са турском артиљеријом са таквим прорачунима да им се човек мора дивити. Сви експерти се слажу у мишљењу да су српски артиљерци спретни у опслуживању својих модерних топова."¹³

Најупечатљивији призор из ове борбе односи се на опис продора једног српског пука међу турске војнике који, иако гађани артиљеријским плотунима, нису напуштали своје позиције. "Крв је текла потоцима. Од српских бајонета Арнаути су се бранили својим дугачким јатаганима, којима су сумануто махали и секли. Завијање и борбени покличи мешали су се са звецкањем оружја. Постепено, како су Срби заузимали арнаутске позиције и пробијали се у њихову позадину, ови су падали међу лешеве, мазали се крвљу да би изгледали као мртваци, а када су Срби прошли, пуцали су на њих отпозади из пиштоља, хватали их за ноге, обарали на земљу, рвали се са њима и клали зубима. Али српске јединице су незадрживо напредовале..."¹⁴

Борба код Куманова завршила се великом победом српске војске. Све три турске дивизије, после великих људских губитака, морале су напустити своје положаје и нестале су иза високих планина повлачећи се према Скопљу.

Занимљива анегдота о изузетно прецизној српској артиљерији објављена је под насловом "Z bitku na Ruje" (Из борбе на Рујни). Српски артиљерци су тако прецизно гађали да се чак дешавало да погоде цеви турских топова којима су руководили швапски официри, а ови би, у таквим приликама, отварали уста од изненађења.¹⁵ Своју прецизност у гађању хтео је да провери и један поднаредник српске војске па је стога молио команданта батерије да му омогући да топовском гранатом обори једног Турчина кога нису могли погодити из пушака. Командант се није слагао, јер граната, каже, кошта 60 динара. Пошто је поднаредник обећао да ће, ако не погоди, платити, омогућено му је да пуца. "Пуцањ је загрмио и Турчин је разнешен и распарчан на комадиће. Поднаредника су произвели у чин потпоручника..."¹⁶

У истом броју ДС објављене су и две анегдоте из прошлости Црне Горе које су имале за циљ да читаоце информишу о достојанству и гордости црногорског народа. Карактеристична је она анегдота у којој босански везир од црногорског владике тражи да му плати харач и

12 ДС, год. X, бр. 12, 15. децембар 1912, стр. 89.

13 Исто.

14 Исто.

15 ДС, год. X, бр. 12, 15. децембар 1912, стр. 90.

16 Исто.

пошаље у његов харем 12 најлепших девојака од 12–15 година. Везир је претио да ће у супротном уништити Црну Гору. На тако дрзак захтев владика је одговорио истом мером: "Харач који бисмо ти ми били спремни платити био би један велики камен са наших планина, а уместо 12 најлепших девојака спремни смо да ти пошаљемо 12 свињских репова да би са њима окитио свој турбан..."¹⁷ Касније је дошло до рата, наравно не само због овог, у коме је 2500 Црногораца до ногу потукло више пута бројнијег турског освајача.

После завршетка Првог балканског рата у Лондону су вођени преговори између балканских краљевина и Турске која је рат изгубила. Том приликом је ДС објавио табелу из које се види колико би која балканска држава проширила своју територију на рачун Турске:¹⁸

	добиле територ.	становника	имаће терит. и станов.
Бугарска	60–64.000 км ²	1,4 милиона	160.000 км ² и 6 мил. стан.
Србија	40.000 км ²	1,4 милиона	88.000 км ² и 5 мил. стан.
Црна Гора	9.000 км ²	300 хиљада	20.000 км ² и 0,5 мил. стан.
Грчка	45–50.000 км ²	1,6 милиона	115.000 км ² и 4,3 мил. стан.

Од 7 вилајета Турској ће у Европи остати само један – цариградски са 5.800 км² и 1,4 милиона становника. Турска и даље остаје велика држава јер у њеном поседу остаје Мала Азија са острвима, Јерменија и Курдистан, Сирија и Палестина, Месопотамија и Арабија. Укупна њена површина – 1.766.800 км² са 17 милиона становника.¹⁹

Непосредно иза ових констатација следи информација да је Милан Подхрадски, син Јозефа Подхрадског, бившег професора српске гимназије у Новом Саду, наименован за судију у Скопље, те да ће се из Београда преселити у главни град "славне царевине српске."²⁰

У истом броју ДС доноси писмо једног сељака из Србије са ратишта надомак Цариграда где у рововима војници чуче и данима исчекивају, певају народне песме и евоцирају успомене на свој завичај, породице, синове и кћери... Лепим народним језиком је испричана прича сељака–војника који чезне за домовином, земљом и плугом, ливадама и шумама, за својим најмилијима.²¹

Под насловом "Zápisky z vojny" (Записи из рата) ДС објављује notiцу о томе како је захваљујући својој присебности један бугарски официр остао жив.²² Занимљива је и notiца "Slavianska duša" (Славјанска душа)²³ која одсликава карактер српског војника: у једној прилепској

17 ДС, год. XI, бр. 1, 15. јануар 1913, стр. 99.

18 Исто.

19 Исто.

20 Исто.

21 Исто.

22 ДС, год. XI, бр. 4, 15. април, стр. 29.

23 Исто.

болници (школа је преуређена за потребе болнице) је било много војника–рањеника међу њима и Турака. Болничарка је обилазила рањенике и давала им воде притом заборављајући на непријатељске војнике. Када је дошла до једног рањеног Србина покрај кога је лежао тешко рањени Турчин који је већ дуже време тражио воде, Србин рече девојци–болничарки: "Сестро, подај воде најпре овом Турчину, сирома, откад већ моли."²⁴

Свој однос према немачким и аустроугарским империјалистичким тежњама усмереним на Балкан редакција ДС је на најупечатљивији начин исказала кратким чланком "Скадар и Стразбур".²⁵ У њему се наводи како се Немци ишчуђавају да српска и црногорска војска бомбардује Скадар називајући то највећим варварством. Међутим, напомиње се у чланку заборављају своје понашање у немачко–француском рату 1870–71. године када су бомбардовали Стразбур, о чему је своје успомене изнео немачки потпуковник Шмит. Резултат је био: 297 уништених зграда, много убијенх, више стотина рањених и 6000 људи без крова над главом. Чланак се завршава констатацијом: "...У Европи су управо Немци највећи варвари, а у зверствима их једино надмашују Албанци за које се они тако братски залажу. Словени би били најгори људи када би требало да уче од Шваба "хуманости".²⁶

А када је средином јуна 1913 бугарска војска напала савезничке српске трупе са циљем да ослаби Србију и заузме већи део ослобођених територија и прошири своје границе на уштрб Србије, ДС је о томе информисао читаоце чланком "Rozdor medzi bratmi Bulharmi a Srbmi" (Раздор међу браћом Бугарима и Србима).²⁷ Овај рат се карактерише као братоубилачки и позивају се и српска и бугарска влада да обуставе непријатељства и да се не пролива хришћанска крв. Чланак се завршава поруком: "Ми хоћемо да се такмичимо али братски, на духовном, културно–економском пољу. То је терен за такмичење међу браћом".²⁸

У члану "Smrt" (Смрт)²⁹ јавност се информише да је др Бошко Петровић, професор новосадске српске гимназије, подлегао болести у Скопљу, где је и сахрањен. Био је извештач са српско–бугарског ратишта и писао је за новосадски "Браник". Његова смрт, констатује се даље у чланку, изазвала је опште саучешће. "Покојник је био млади неочењени мушкарац, који се интересовао и за Словачке и сакупљао је материјал за описивање свадбених обичаја код старопазовачких Словака, на новосадској народној забави својим гуслањем многима је измамио сузе из очију" – констатује се на крају чланка.³⁰

"Albanska voјna" (Албански рат)³¹ носи назив информација у

24 Исто.

25 Исто.

26 Исто.

27 ДС, год. XI, бр. 7, 15. јул 1913, стр. 60.

28 Исто.

29 ДС, год. XI, бр. 8, 15. август 1913, стр. 68.

30 Исто.

којој се наводи како су Албанци напали Србе и да су уништили све што су могли. Када је Србима стигла помоћ, побеђени су и отерани натраг у Албанију. О Албанцима се изриче овакав суд: "У ствари то је један несрећан народ, заостао, убиствима и крађи подложен и увек служи као средство странцима и бори се за туђинске интересе. И сопствени крв пролива потоцима..."³² Даље у чланку се констатује да свигу Србију вапе за миром и спремају се, када се отвори граница, да се насељавају у тзв. Стару Србију, камо би много Срба из Војводине желело да оде. Али, наглашава се у чланку, то би имало неповољне последице у Војводини јер би проузроковало слабљење српства у Угарској.

Истинита прича из рата 1912 испричана је под називом "Stary otec" (Деда).³³ Причу прича један Србин-родитељ који је у Првом балканском рату изгубио старијег сина. Млађи син је остао са оцем на породичном имању на коме су се окупили сви из породице. Том приликом им деда говори о слободи и љубави према домовини и свима је ставио у аманет да се за слободу мора борити, ако треба и животом платити, али да ни једна жртва која падне за слободу није узалудна.³⁴

Један од најзначајнијих чланака објављен тих година у ДС је чланак "Srbi a Slováci" (Срби и Словаци).³⁵ У њему су недвосмислено изложени ставови и презентирани однос доњоземских Словака према Србина, што је све преузето из политичког програма Словачке народне странке. Чланак представља редакцијску опсервацију и реакцију на објављене чланке у "Slovenskom tyždeníku" (Словачки недељник),³⁶ "Застави"³⁷ и "Národných novinách" (Народне новине).³⁸ Наиме, у Пешти излазећи "Slovenský tyždeník", у редакцији др Милана Хоџе,³⁹ поводом српско-бугарског рата отворено је стао на страну Бугара оптужујући Србе. Српска штампа у Угарској није могла да схвати тако неправедну осуду Срба и оштро је реаговала на страницима својих листова, посебно радикалска Застава, нападајући како словачки недељник тако и његовог редактора. У међувремену, објављен је у "Народним новинама" један допис из Старе Пазове у коме дописник⁴⁰ пише о старопазовачким Србима, да се надмено понашају, да су склони провоцирању, да њихов однос према Словацима није најбољи и сл. На овај чланак су реаговали у

31 Исто.

32 Исто.

33 ДС, год. XII, бр. 2, 15. фебруар 1914.

34 Исто.

35 ДС, год. XI, бр. 8. 15. август 1913, стр. 66.

36 "Slovenský tyždeník", недељник на словачком језику, излазио у Пешти од 1902. године главни уредник др Милан Хоџа.

37 "Застава", новосадски лист гласило радикала

38 "Národné noviny" (Народне новине), излазиле у Мартину од 1870. године најпре три пута недељно а касније сваки дан сем понедељка

39 Милан др Хоџа (1878-1944), познати словачки новинар, политичар и државник, председник владе Чехословачке (1935-1938).

40 Аутор чланка Владимир Хурбан Владимиров, свештеник и познати словачки писац и драматург из Старе Пазове.

”Бранику”⁴¹, са поруком да се на такав начин о Србима не сме писати.

Због значаја теме али и да би се читалац упознао са аутентичним чињеницама целисходно је сматрамо, наставак овог чланка донети у целини. Пошто је навела да је нормално да се овој проблематици чује и њен глас, редакција ДС наставља:

”...Нерадо се мешамо у ову проблематику, али пошто су свуда у питању доњоземски Словаци закључејемо да је неопходно да и ми кажемо коју реч.

Сматрамо да су наведени ставови у ”Туžденику” и допис у ”Народним новинама” безразложно направили неспоразум између Срба и Словака.

У свим новинама света је написано и много доказа пружено да су Бугари без објаве рата, подмукло, ноћу 17. јуна 1913. године изненада напали Србе, убијали их и сакатили. И када би бугарска истина досегла и до неба, дрскост овога чина векови неће опрати. Сваки Словен мора ову чињеницу прихватити са великим болом у срцу и стидети се за такав поступак. Србима нису хтели приуштити ”вашљивих” 10.240 км², како констатује бечки лист, који уопште није наклоњен Србима. Савезници су Бугарима нудили 88.000 км², да би после рата 6. августа 1913. Букурештанским миром добили само 40.000 км², осим тога, морали су се у корист Румуна одрећи око 8.000 км² властите територије.

Оволико из историје. Нама Словацима преостаје једино да жалимо због овог рата. Јер сваки пали Србин или Бугарин значи слабење словенске снаге... Ми жалимо што је пребрзи паролашки партијски став ”Туžденика” дао повода овим непотребним неспоразумима или што неколико новинарских редака неприкладног дописа даје повода дописнику ”Заставе” да напада иначе заслужне људе, а тиме доприноси раздору и кварењу односа међу Србима и Словацима, посебно међу масама. Кома то иде у прилог?... Личне грешке неколицине појединаца не можемо целом српском народу приштити за крагну. Али како о једнима, тако и о другима, то исто важи и за нас. Ни ми не смемо наносити бол и то управо Србима који су нам у Угарској држави најближи /подвукао СЈ/ (јер сироти Руси мало значе). Сматрали смо за потребно да изнесемо наш став јер нас на сваком кораку прозивају – шта је са вашим новинама”.⁴²

После тако јасно и разложно изнетих ставова у вези српско–словачких односа сваки коментар сматрамо излишним. Једино напомињемо да је ово написано и објављено у ”тамници народа” – Аустро–Угарској, која се непријатељски односила према Србији и која ће за мање од годину дана објавити рат овој балканској краљевини. Непобитна је чињеница да започети политички процес румунско–српско–словачке политичке сарадње и народно–еманципационих процеса ових народа на основама Политичког програма из 1895. године није

41 ”Браник”, новосадски лист, гласило либерала

42 .ДС, год. XI, бр.8, 15. август 1913, стр. 66.

напуштен него је ојачан, продубљен и принципијелно настављен. Да ли по визионарству или пак изванредно доброј процени укупних друштвених збивања, доњоземско словачко политичко вођство усмерило је овдашње Словаке на најтешњу политичку сарадњу, на најприсније зближавање двају национално обесправљених народа који ће кроз 5 година доживети велики политички тријумф: на рушевинама Аустро-Угарске формираће се заједничка држава Чеха и Словака – Чехословачка, а већи део јужне Угарске у коме је живело највише Срба (Банат, Бачка и Барања) присајединиће се Краљевини Србији и заједно са њом ући у Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца. У процесима отцепљења од Угарске и присаједињења матици Србији, осим српског војвођанског становништва веома активни учесници су били и војвођански Словаци. На великој народној скупштини Срба, Буњеваца и осталих Словена Баната, Бачке и Барање која је одржана 25. новембра 1918. године у Новом Саду, доњоземски Словаци су били заступљени са 62 посланика. И они, као и сви други присутни посланици, једногласно су донели историјске одлике о оцепљењу од Угарске и присаједињењу Србији. Доњоземским Словацима су том приликом указани велико поштовање и част, о чему сведочи и сам избор чланова за Велики народни сабор – међу 5 изабраних било је и 5 Словака: др Мичатек, Самуел Штарке, петровачки свештеник, Јан Груњик, директор петровачке штедионице, др Јан Буљик, студент и веома агилни пропагатор српско-словачке сарадње, касније први председник Матице словачке у Југославији (основане 1932. у Бачком Петровцу), из Ковачице, и Зденко Крно, син др Милоша Крна, командант новосадске страже. У новоформираној војвођанској влади Словаци су добили и једно министарско место: ресор правосућа са др Аугустом Ратом на челу. Војвођански Срби су прихватили Словаке као најрођеније, са свим правима и обавезама државнотворног народа, дакле као себи равне у свим сферама живота. То се увидело већ приликом оснивања Словачке гимназије (Бачки Петровац, 1919), стварања штампарије, 1919. године, покретања листа "Народна једнота" и низа других активности.

Одцепљењем јужне Угарске и присаједињењем ових крајева новоформираној Краљевини СХС, војвођански Словаци су добили нови државни оквир ослободивши се асимилаторског угарског притиска. У нову државу су примљени са симпатијама, са већим могућностима и правима за национално испољавање, што се највише могло видети у сфери образовања, информисања и културе. Имајући све то на уму и схватајући погодности и боље услове за испољавање свог националног идентитета, војвођански Словаци су нову државу прихватили са одушевљењем, као једну заједничку славенску државу.

Из свега напред изложеног, о одјеку Балканских ратова на страницама "Долноземског Словака" можемо закључити:

1. Часопис "Долноземски Словак" је у 15 информација са великим симпатијама писао о ослободилачкој борби јужних Словена, првенствено Срба, и одушевљавао се са сваким успехом који су они

постигли у тим борбама. О сукобу између Србије и Бугарске ДС је писао веома критички и осуђивао је такве поступке, стално наглашавајући словенску узајамност. С друге стране, у време Другог балканског рата отворено је стао на страну праведне борбе српског и црногорског народа, осуђујући подмукли напад бугарске војске као и нереалне бугарске територијалне претензије на уштрб Србије.

2. Осим политичких и информација са ратишта ДС је ради упознавања читалаца са балканским народима, за време балканских ратова објављивао и прилоге литерарног, етнолошког и историјског садржаја који су се односили првенствено на Србе и Црногорце, указујући на њихову честитост, храброст и велику вољу и жељу за слободом. О Бугарима и Албанцима је било мање прилога.

3. Пишући о Балканским ратовима, политичкој, економској и укупној друштвеној атмосфери на Балкану, ДС је читаоцима презентирао и политичке ставове вођства Словачке народне странке у овим крајевима. Они су произлазили из Политичког програма сарадње национално обесправљених немађарских народа Угарске (Румуна, Срба и Словака), а односили су се на њихово заједничко политичко наступање у борби за националну еманципацију. Из такве заједничке стратегије политички представници овдашњих Словака су преко свог гласила ДС мудро и вешто, са великом дозом реалности, наглашавали и спроводили најтешњу сарадњу са Србима у свим видовима и градили мостове за заједнички живот. То се првенствено огледало у заједничком наступању на изборима за угарски парламент, када су у кулпинском изборном округу наизменично предлагали Србина или Словака за посланичког кандидата, у активностима да се организује други конгрес немађарских народа Угарске, популаризацији државе Србије и српског народа код својих читалаца и сл. Овакво политичко ангажовање најдаље је досегло у јесен 1918. године, када су војвођански Словаци спремно дочекали распад Аустро-Угарске и са задовољством прокламовали заједнички живот са Србима и другим народима и националним мањинама у новој југословенској држави.

Résumé

La revue mensuelle "Dolnozemski Slovak", publiée à Novi Sad en 1912 et 1913, avait écrit, avec beaucoup de sympathie, dans ses quinze informations au total, sur la lutte de libération des Slaves du Sud, des Serbes en premier lieu. En ce qui concerne le conflit entra la Serbie et la Bulgarie, "Dolnozemski Slovak", écrivait d'un point de vue critique, en plaidant contre ce conflit et en soulignant tout le temps l'importance des liens entre les peuples slaves.

Outre les informations politiques et celles du front, pour faire connaître les peuples balkaniques à ses lecteurs, elle publiait aussi au cours des guerres balkaniques des textes littéraires, ethnographiques et historiques qui se rapportaient surtout aux Serbes, en soulignant leur honnêteté, leur courage et leur grand désir de se libérer.

En écrivant sur les guerres balkaniques, sur l'atmosphère politique, économique et social dans les Balkans, "Dolnozemski Slovak" présentait également à ses lecteurs l'opinion politique des chefs du Parti populaire slovaque dans ces régions.

Par l'intermédiaire de leur revue, les représentants des Slovaques d'ici soulignaient et réalisaient, d'une manière intelligente et habile, avec beaucoup de sens de réalité, une coopération étroite avec les Serbes dans toutes les formes et préparaient des ponts de liaison pour la vie commune.